

- divendres 10 - Inauguració del Curs 1995-96. Presentació del volum VII de la revista LAM-BARD. Estudis d'Art Medieval, que anirà a càrrec del Dr. Manuel Riu. Als socis assistents se'ls donarà gratuïtament un exemplar de la publicació. L'acte es portarà a terme a 2/4 de 8 de la tarda, a la sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans.
- dijous 16 - Delegació de Sabadell. Conferència a càrrec del senyor Albert Roig, que parlarà sobre el tema "Últims estudis sobre el campanar de Sant Fèlix de Sabadell". L'acte tindrà lloc a 2/4 de 8 de la tarda, al Museu d'Història de Sabadell (carrer Sant Antoni, 13).

Desembre

- Dilluns 11 - Conferència a càrrec del Dr. Antoni González, que parlarà sobre el tema "La restauració de Sant Quirze de Pedret". L'acte tindrà lloc a 2/4 de 8 de la tarda, a la sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans.

Gener-Maig 1996

A falta de les dates definitives (que confirmarem en la propera Circular del mes de desembre) podem avançar que les Sessions de Treball corresponents als dilluns tindran com a tema monogràfic: *L'arquitectura civil catalana d'època romànica i gòtica*.

COL·LABORACIÓ

EL CASTELL I LA PARRÒQUIA DE SANTA MARIA DE FOIX. UNA APROXIMACIÓ ALS SEUS ORÍGENS

Joan-F. Cabestany i Fort

Aquesta Col·laboració ha estat publicada en el número 38 (agost de 1995) del Full de Divulgació Cultural de l'Associació Amics de Foix *El Xic Torrellenc*, per commemorar el desè aniversari d'aquesta publicació.

El castell era un edifici construït segons una lògica de tipus militar, que tenia com a finalitat garantir la seguretat del seu entorn, endemés era part d'un sistema de defensa i al mateix temps d'atac. Una línia fortificada s'estenia per la frontera -Marca- i tenia com a missió repel·lir les falconades islàmiques o ésser punt de partida de les escomeses cristianes contra els musulmans. Els comtes de Barcelona i els seus guerrers coneixien el castell com a estratègia i tàctica militar, resultat d'una experiència adquirida sobre el terreny i no per una valoració de la situació i conjuntura militar feta des d'un comandament llunyà i fruit d'una anàlisi tàctica. Això no vol dir que no fessin anotacions, esquemes o croquis per a poder recordar com era la frontera o marca en allunyar-se d'un indret o del conjunt de la frontera.

El castell va construir-se el segle IX i inicis del segle X, amb predomini de la fusta, no fou fins que la revolució tecnològica del segle X va triomfar als comtats catalans, regnat del comte de Barcelona Borrell II (950-992), en què va motivar una gradual substitució de la fusta per la pedra. L'art romànic no va ésser, solament, una tècnica per a l'edificació d'esglésies sinó que també van construir-se castells i altres edificis civils, majoritàriament no conservats. El castell romànic es va edificar al voltant d'una torre circular, construït amb pedra i amb una tècnica de treball igual que les esglésies. El castell, l'any 1000, va guanyar solidesa, no era tan fàcil la seva destrucció, les matèries combustibles són escasses, s'havia d'assetjar fins que la fam l'obligava a rendir-se.

La fam era quasi l'únic sistema de conquerir una fortalesa. Aquesta línia, aquest tram de castells s'estenia al llarg de la Marca i va permetre, a poc a poc, assolir el domini militar cristià de tot el territori de Catalunya. Siurana, darrer baluard musulmà, fou conquerit l'any 1153, gairebé quatre-cents anys després de la intervenció de Carlemany a Girona (785) i a Barcelona (801). Dos-cents anys des dels inicis del govern del comte Borrell II, veritable organitzador de la Marca entre els rius Llobregat i Gaià, i més concretament a la conca del riu Foix.

El castell garantia la seguretat d'una àrea d'hàbitat de possibles falconades, àmbit que podia ésser proper o llunyà. La seguretat que ofería el castell estava condicionada a un domini militar del camí, de les vies de comunicació. El castell havia de tenir una àmplia visió de l'horitzó per tal de no ésser sorprès per l'enemic. El Penedès, comarca on fou edificat el castell de Foix, era i és una cruïlla de camins; aquests, als segles IX a XII, conduïen des de Barcelona a les ciutats islàmiques de Tortosa a Lleida. Hi havia l'antiga via romana (camí de Tarragona i de Tortosa) i el camí natural que pel coll de Santa Cristina, per l'Alt Camp i la Conca de Barberà es dirigia a Lleida. Aquesta realitat ha quedat reflectida a l'actualitat pel traçat de les modernes autopistes.

Hi ha un fet concret, a vegades oblidat: en aquests segles medievals la ciutat de Lleida, primer sota el senyoriu de Còrdova, i després com a taifa independent, era el centre del poder militar musulmà a Catalunya. La majoria dels atacs islàmics contra els comtats catalans procedien de la capital del Segrià, pocs van tenir la seva base logística a Tortosa. No insistirem més en la problemàtica del camí, emperò per a entendre la funció militar del castell de Foix hem de valorar la importància del camí Lleida/Barcelóna/Lleida.

Conservem escasses restes del castell de Foix, hi ha un record, l'actual santuari de la Mare de Déu de Foix. Hem de buscar els orígens d'aquest castell a les darreries del segle X, regnat del comte de Barcelona Borrell II, segurament relacionat amb la falconada d'al-Mansur (985): La primera referència documentada és de l'any 1067, la que diu que el castell de Pontons limita al sud amb el castell de Foix. La importància jurídica/militar que va tenir el castell de Foix queda evidenciada pel fet que al segle XIV encara és citat com a castell termenat.

Tots els castells tenien una capella amb un sant titular, que podia o no ésser a la vegada la parròquia del territori del castell. El castell de Foix va tenir una capella dedicada a sant Miquel, i una església parroquial consagrada a Santa Maria, església origen de l'actual ermita. Desconeixem el moment en què va instaurar-se la parròquia, però l'any 1185 existien dues esglésies al terme del castell de Foix, Santa Maria i sant Genís de Torrelles, que tenien funcions de parròquia i de sufragània. Ha finalitzat la Reconquesta, el poblament de la plana era una realitat, l'extensió del terme de Foix, la distància va obligar a una divisió de la funció pastoral sense que això signifiqués que l'església de Santa Maria renunciava als seus drets parroquials. Aquesta notícia documental permet pensar que l'estructura romànico-cistercenca de Santa Maria és pròpia dels finals del segle XII, coincidint amb un moment de possible edificació tant de l'església de Foix com d'un primer edifici a sant Genís de Torrelles, avui enderrocat en edificar-se la nova església (segle XVIII).

La parròquia de santa Maria de Foix fou engrandida i enriquida amb noves construccions (segle XIV) que va generar un document molt important i que s'ha de valorar amb tot detall. El dissabte 21 de desembre de 1331 fra Pere, monjo de Santes Creus, bisbe de Santa Justa (Illa de Sardenya) va consagrar l'església de Santa Maria, en la qual hi havia tres altars: Santa Maria, sant Miquel i sant Macari. La reforma de l'església permet integrar els serveis de la capella castellera —sant Miquel— en un moment en què l'edifici del castell havia perdut la seva funció militar i no era habitació de la família propietària del feu i màxim era habitat per un batlle-administrador de l'heretat. Pere, bisbe de Santa Justa, va consagrar l'església en nom del bisbe de Barcelona, Ponç de Gualba (1303-1334). El monjo de Santes Creus, abans a Sardenya, va visitar el seu monestir (octubre i novembre 1331) i poc després va consagrar la reforma de l'església de Foix. Aquesta data l'hauríem de considerar com a final i a la vegada principi d'una etapa històrica de la parròquia de Foix. La crisi iniciada en aquest any i que culminaria amb la pesta de 1348 va donar lloc a una nova fisonomia demogràfica i de poblament en aquestes contrades de la Marca, com a la resta de Catalunya.

L'església —parròquia/santuari— de santa Maria de Foix és un document, un text arquitectònic d'una realitat històrica. La seva presència ens permet una lectura de quelcom que fou una realitat, avui en part oblidada, el castell i la parròquia de Foix.

INFORMACIÓ

Organitzat pel Museu Comarcal del Maresme-Mataró, es porta a terme, del 17 d'octubre al 21 de novembre de 1995, el *Curs d'història de l'art català*, el qual dividirà el seu contingut en tres anys acadèmics. Enguany, el primer, es dedica a l'art medieval a Catalunya d'acord amb un programa que analitza en nou sessions els estils romànic i gòtic, la cultura artística dels segles X al XV. El programa és el següent: "Historiografia i perioditzacions a l'entorn de l'art català medieval" (Xavier Barral); "L'art pre-romànic. Definició i primeres manifestacions del romànic català" (Joan Albert Adell); "Arquitectura i escultura al segle XII i inicis del XIII" (Imma Lorés), "La pintura romànica sobre taula i mural" (Eduard Carbonell); "Els camins del gòtic i la cultura artística al segle XIII" (Francesc Ruiz); "Espais i fisonomia de l'arquitectura catalana als segles XIV i XV" (Núria Dalmases), "Els grans conjunts de l'escultura gòtica. La narració, l'espai sagrat i l'espai funerari" (Pere Beseran); "Contribucions i recerques sobre les arts pictòriques del gòtic (segles XIV i XV)" (Rosa Alcoy) i "L'argenteria gòtica: tipologia, ornaments, significats" (Joan Domenge). Per a més informació cal adreçar-se al Museu Comarcal del Maresme-Mataró. El Carreró, 17-19. 08301 Mataró. Tel. 7582401.

* * *

Organitzat pel Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), els propers dies 6, 7, 8, 9, 14 i 15 de novembre es portarà a terme un Curset sobre "L'Arqueologia de les muralles urbanes", amb els conferenciants i temes següents: Eduard Riu "Les muralles de Barcelona"; Prim Bertran "Les muralles de Sant Llorenç d'Ares"; Josep M. Nolla "Les muralles de Girona"; Pere Verdés "La construcció de la muralla de Cervera"; Joan-F. Cabestany "Les muralles de Montblanc"; Immaculada Ollich "Les muralles de l'Esquerda".

Per a més informació adreceu-vos a: Consell Superior d'Investigacions Científiques, carrer Egiptíacaques, 15. Tel. 442 34 89, de 10 a 13 i de 17 a 20.

* * *

El proper dissabte 18 de novembre de 1995, organitzades pel Grup d'Estudis Històrics i Socials del Museu Comarcal del Maresme-Mataró, es portaran a terme les *III Jornades d'Historiadors Locals del Maresme*. Per a més informació adreceu-vos al Museu Comarcal del Maresme-Mataró. El Carreró, 17-19. 08301 Mataró. Tel. 758 24 01.

* * *

El Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona organitza, de febrer a maig de 1996, el Curs de Postgrau *Ceràmica medieval i postmedieval a Catalunya. Circuits productius i seqüències culturals*. Per a més informació dirigiu-vos a la Secretaria del Postgrau de Ceràmica Medieval i Postmedieval. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Torre B, 6è pis. Facultat de Geografia i Història. Carrer Baldíri Reixach, s/n. 08028 Barcelona.

* * *